

Костянтин Марисюк

Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і процесу

Володимир Канцір

Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і процесу

ДЕПЕНАЛІЗАЦІЯ ЯК МЕТОД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

© Марисюк К., Канцір В., 2018

Стаття присвячена аналізу депеналізації як методу кримінально-правової політики. Зроблено висновок, що відсутність єдиного розуміння поняття та суті депеналізації не дає можливості повною мірою реалізувати цей метод кримінально-правової політики на практиці. В той же час, він міг би виступити одним дієвих інструментів реформування вітчизняного кримінального законодавства в умовах задекларованої гуманізації кримінальної відповідальності та покарання. Як видасться, таким чином можна було б значно скоротити кількість осіб, засуджених до покарань, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства (передусім – до позбавлення волі на певний строк), а й реформувати систему кримінальних покарань загалом, виключивши з неї або хоча б суттєво реформувати явно застарілі та фактично недієві види покарань.

Ключові слова: політика; злочин; покарання; депеналізація; закон.

Костянтин Марисюк, Володимир Канцір

ДЕПЕНАЛИЗАЦИЯ КАК МЕТОД УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ

Статья посвящена анализу депенализации как метода уголовно-правовой политики. Сделан вывод, что отсутствие единого понимания понятия и сущности депенализации, не позволяет в полной мере реализовать этот метод уголовно-правовой политики на практике. В то же время, он мог бы выступить одним действенных инструментов реформирования отечественного уголовного законодательства в условиях задекларированной гуманизации уголовной ответственности и наказания. Как представляется, таким образом можно было бы значительно сократить количество лиц, осужденных к наказаниям, связанным с изоляцией от общества (в первую очередь – к лишению свободы на определенный срок), но и реформировать систему уголовных наказаний в целом, исключив из нее или хотя бы существенно реформировав явно устаревшие и фактически недейственные виды наказаний.

Ключевые слова: политика; преступление; наказание; депенализация; закон.

Kostyantyn Marysyuk
Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Criminal Law and Procedure,
Sc. D., Prof.

Volodymyr Kantsir
Institute of Jurisprudence and Psychology,
Lviv Polytechnic National University,
Department of Criminal Law and Procedure,
Sc. D., Prof.

DEPENALIZATION AS A METHOD OF CRIMINAL-LAW POLICY

The article is devoted to analysis of depenalization as a method of criminal-law policy. It is concluded that the lack of a common understanding of the concept and essence of depenalization does not allow the full implementation of this method of criminal-law in practice. At the same time, he could act as one effective instrument for reforming domestic criminal law in the context of the declared humanization of criminal responsibility and punishment. It would seem that in this way it would be possible to significantly reduce the number of convicted persons sentenced to the isolation of a person from society (first of all – to imprisonment for a certain term), but also to reform the system of criminal penalties in general, excluding from it or at least substantially reforming obsolete and actually ineffective types of punishment.

Key words: politics; crime; punishment; depenalization; law.

Постановка проблеми. У зв'язку зі створенням в Україні високорозвиненого громадянського суспільства і розбудовою на основі Конституції України демократичної правової держави виникла потреба у виробленні ефективної кримінально-правової політики держави, у визначенні її базових пріоритетів.

З погляду теорії права, Україна як основний структурний елемент політичної системи здійснює державну політику, мета якої загалом закріплена у Конституції України (ст. 3). Ця політика проявляється у різноманітних напрямках, визначаючи основні завдання і зміст державної діяльності у всіх сферах суспільних відносин.

Одним із структурних елементів державної політики є правова політика, основним завданням якої є створення ефективної системи регулювання суспільних відносин правовими засобами.

Залежно від своєї спрямованості така політика поділяється на підвиди, які, як правило, відповідають галузям системи права. Однак існують і міжгалузеві види правової політики, які об'єднуються на підставі спільної мети. До таких видів належить політика у сфері боротьби зі злочинністю, системоутворюючим елементом якої є кримінально-правова політика.

Аналіз дослідження проблеми. Основи національної української кримінально-правової політики були закладені у працях видатних українських вчених-криміналістів М. Чубинського, Л. Белогриц-Котляревського, Л. Владімірова, Г. Гордієнко, І. Данилевича, О. Кістяківського, І. Максимовича, К. Пауловича та ін.

Ключовими є праці сучасних вчених, присвячені питанням кримінально-правової політики загалом, особливо М. Беляєва, В. Борісова, С. Босхолова, М. Загороднікова, М. Ковальова, В. Комісарова, О. Коробєєва, Н. Лопашенко, Г. Міньковського, А. Наумова, П. Панченко, Н. Савінової, П. Фріса та ін.

Значний внесок у дослідження кримінально-правової політики здійснили провідні сучасні вчені-криміналісти України М. Бажанов, В. Бурдін, С. Гавриш, В. Грищук, В. Козирева, О. Колб,

Т. Денисова, О. Дудоров, О. Кваша, О. Марін, М. Мельник, В. Навроцький, Ю. Пономаренко, В. Попрас, Г. Собко, Є. Стрельцов, В. Тацій, В. Тютюгін, М. Хавронюк, В. Харченко та ін.

Окремі аспекти кримінально-правової політики досліджували російські та радянські дослідники, серед яких І. Беляєв, О. Богдановський, С. Будзінський, М. Владимирский-Буданов, Ф. Десп, В. Єсіпов, М. Ланге, А. Пюнтковский, В. Сергієвич, О. Чебишев-Дмитрієв, П. Чіслов, А. Філіппов, І. Васильєв, В. Весєлова, О. Герцензон, О. Гончаров, М. Ковальов, М. Міненко, З. Тадевосян, А. Цветінович, М. Шаргородський, С. Юшков, Т. Непомнящая, Ю. Проценко, А. Степанищев, С. Уткіна, І. Цокуєва, І. Яшкіна та ін.

Розробкою проблем кримінально-правової політики займались і зарубіжні вчені, серед яких Т. Габриш, Л. Гьотц, А. Літинські, Ю. Макаревич, Ц. Мартін, В. Урушак, В. Хейнош, Р. Хубе, А. Цезар та ін. Більшість їх праць досі не були предметом вітчизняних наукових розвідок.

Не вирішені раніше проблеми. Не зважаючи на доволі значну кількість публікацій з питань, присвячених кримінально-правовій політиці, досі не вироблено єдиного підходу до депеналізації як методу кримінально-правової політики, що дає підстави ставити питання про необхідність проведення такого дослідження.

Мета. Усвідомлюючи, що в межах однієї короткої наукової статті вивчити всі питання, пов'язані з задекларованими питаннями, не видається можливим, ми звернемо увагу лише на найбільш базові підходи і положення, залишивши все інше для подальших наукових розвідок.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні існує доволі широке коло дефініцій «кримінально-правової політики».

Наприклад, А. Наумов зазначає, що кримінально-правова політика – це напрям внутрішньої і зовнішньої політики держави, яка включає в себе стратегію і тактику боротьби зі злочинністю винятково кримінально-правовими засобами [1, с. 47].

В. Борисов зазначає, що кримінально-правова політика «становить комплекс відповідних керівних заходів, спрямованих на формування кримінально-правових норм та інститутів, їх застосування, з'ясування найбільш актуальних напрямків діяльності державних структур і правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю» [2, с. 310].

За словами Н. Лопашенко, «кримінально-правова політика може бути дефінована як частина внутрішньої політики держави, основоположна державної політики протидії злочинності, напрямок діяльності держави в сфері охорони найважливіших для особи, суспільства і держави благ, законних інтересів і суспільних відносин від злочинних посягань, що полягає у виробленні принципів визначення кола злочинних діянь і законодавчих ознак останніх та формуванні ідей і принципів положень, форм і методів кримінально-правового впливу на злочинність з метою її зниження і зменшення її негативного впливу на соціальні процеси» [3, с. 25–26].

Враховуючи наведені вище позиції провідних науковців, ми вважаємо за можливе запропонувати власну дефініцію поняття «кримінально-правова політика», а саме: *«Кримінально-правова політика – це цілеспрямована діяльність держави, спрямована на розроблення та реалізацію кримінально-правових засобів боротьби зі злочинністю».*

Методи здійснення кримінально-правової політики у своїй сукупності можуть бути диференційовані на основні та приватні.

До основних методів належать криміналізація і декриміналізація, пеналізація і депеналізація.

Депеналізація, за визначенням Н. Лопашенко, являє собою звуження меж державного примусу за вчинені злочинні діяння, яке проявляється у звільненні винних від кримінальної відповідальності і (або) покарання, у виключенні окремих покарань з конкретних санкцій чи загалом з системи покарань, відмова від них у зв'язку з їхньою неефективністю [3, с. 134].

Зокрема, О. Коробєєв вважає, що депеналізація охоплює лише діяльність пов'язану із незастосуванням покарання за вчинене криміналізоване діяння, а також звільнення від кримінальної відповідальності та покарання [4, с. 137–142]. П. Фріс, заперечуючи цю позицію, зазначає, що такий підхід

вбачається обмеженим, оскільки залишає за межами депеналізації випадки призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК) [5, с. 34]. На його думку, депеналізація – це процес незастосування покарання за діяння, яке передбачене чинним КК як злочин, застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, а також застосування до конкретної особи, визнаної винною у вчиненні злочину, більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.

О. Кузнецов стверджує, що депеналізацію потрібно визначити так: це виключення заходів державного примусу з системи покарань, тобто виключення видів покарань із системи покарань, відмова від покарання винного, звільнення його від кримінальної відповідальності [6, с. 18].

Отже, на думку О. Кузнецова, законодавець звужує межі державного примусу, реалізуючи тим самим принцип гуманізму, забезпечуючи мету покарання винного без ізоляції від суспільства [6, с. 18].

Ю. Пономаренко вважає, що, з урахуванням того, що в окремих випадках особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності повністю, а в інших – тільки від одного їх заходу – покарання, можна вести мову про широке й вузьке значення депеналізації. У широкому значенні депеналізація – це встановлення у кримінальному законі підстав звільнення від кримінальної відповідальності загалом, у вузькому ж – встановлення в кримінальному законі підстав звільнення тільки від одного із заходів кримінальної відповідальності (покарання) [7, с. 50]. С. Чадаєв пропонує виокремлювати три основні форми депеналізації: 1) пов'язану із скороченням сфери кримінально-правового примусу шляхом прямого виключення діянь з переліку злочинних; 2) поширення можливості звільнення від кримінального покарання на значно більше коло діянь; 3) гуманізація кримінального покарання, у першу чергу, у виді позбавлення волі [8, с. 50–51].

Очевидно, що депеналізація злочинів є процесом протилежним пеналізації. Крім того, депеналізація є напрямом здійснення кримінально-правової політики, а отже, видом соціальної діяльності, який, як і пеналізацію, можна охарактеризувати з позиції трьох її елементів, а саме об'єкта, суб'єкта на впливу суб'єкта діяльності на її об'єкт (об'єктивна та суб'єктивна сторона цієї діяльності).

Є. Назимко звертає увагу на необхідність виокремлення т. зв. факторів застосування депеналізації. На його думку, фактори, що обумовлюють застосування депеналізації, можна умовно поділити на такі групи: соціальні (зміна тяжкості та ступеню суспільної небезпеки певної групи злочинів чи конкретного злочину; поява нових суспільних відносин, втрата соціальної значущості іншими); міжнародно-правові (перспектива вступу до європейської та міжнародної спільноти, виконання зобов'язань в сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина); кримінально-правові (наявність прогалин в законодавстві про кримінальну відповідальність; необхідність адекватного, справедливого та невідворотного застосування кримінально-правової репресії); кримінально-виконавчі (необхідність досягнення мети виправлення та ресоціалізації осіб, що відбувають покарання); психологічні (сприйняття населенням депеналізації як справедливої; необхідність досягнення мети загальної превенції); економічні (відсутність можливості в державі забезпечувати необхідні умови виконання та відбування покарання) [9, с. 93].

Щодо об'єкта депеналізації, то, звичайно, під об'єктом цього процесу слід розуміти криміналізовані суспільно небезпечні діяння (злочини).

Що стосується питання впливу суб'єкта здійснення депеналізації на об'єкт цього процесу, то діяльнісний аспект депеналізації полягає в звуженні меж державного примусу шляхом виключення певних видів покарань з санкцій окремих статей КК України чи загалом системи покарань, або зменшення розміру покарання в санкціях окремих статей КК України.

Депеналізація у сучасній кримінально-правовій науці належить до відносно самостійного кримінально-правового явища, яке характеризується двома рівнями, а саме:

1. повна депеналізація, тобто остаточна законодавча відмова від певного виду покарання і виключення його з чинної системи, з санкцій статей Особливої частини КК України, де вони є передбаченими;

2. часткова депеналізація або зміна кримінально-правового статусу певного покарання і переведення його з системи покарань до категорії інших заходів кримінально-правового впливу.

Депеналізація, якщо вдатися до традиційної термінології, є не що інше, як звільнення від кримінальної відповідальності і (або) від покарання. Видами депеналізації є:

- звільнення від кримінальної відповідальності;

- звільнення від покарання;
- звільнення від відбування покарання.

У правозастосовчій практиці перераховані види депеналізацію займають усе більш помітне місце, вирішують важливі кримінально-політичні завдання, демонструючи гуманізм держави в конструюванні системи заходів виправлення злочинців без ізоляції їх від суспільства.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можна констатувати, що відсутність єдиного розуміння поняття та суті депеналізації не дає можливості повною мірою реалізувати цей метод кримінально-правової політики на практиці. Водночас він міг би виступити одним із дієвих інструментів реформування вітчизняного кримінального законодавства в умовах задекларованої гуманізації кримінальної відповідальності та покарання. Як видається, таким чином можна було б значно скоротити кількість осіб, засуджених до покарань, пов'язаних з ізоляцією особи від суспільства (передусім – до позбавлення волі на певний строк), а й реформувати систему кримінальних покарань загалом, виключивши з неї або хоча б суттєво реформувати явно застарілі та фактично недієві види покарань (насамперед йдеться про покарання у виді позбавлення військового або спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу). Значної реформи потребує й покарання у виді виправних робіт, яке в умовах значного безробіття та ситуації, коли велика кількість населення працюють без офіційного працевлаштування, часто просто не може бути застосоване до засуджених.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наумов А. Российское уголовное право. Курс лекций: у 3 т. М. : Волтерс Клувер, 2007. 736 с.
2. Борисов В. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки. *Проблеми законності*. 2009. № 100. С. 305–312.
3. Лопашенко Н. Введение в уголовное право. М.: Волтерс Клувер, 2009. 224 с.
4. Коробеев А. Советская уголовно-правовая политика. Проблемы криминализации и пенализации. Владивосток: Издательство Дальневосточного университета, 1987. 268 с.
5. Фріс П. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. К.: Атіка, 2005. 332 с.
6. Кузнецов А. Криминализация-декриминализация, пенализация-депенализация как содержание уголовной политики. *Вестник Краснодарского университета МВД России*. 2017. № 1 (35). С. 16–18.
7. Пономаренко Ю. Щодо співвідношення пеналізації та депеналізації злочинів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Юридичні науки. 2015. Вип. 1. Том 4. С. 47–51.
8. Чаадеєв С. Уголовная политика и преступность: проблемы, пути решения. М.: Знание, 1991. 112 с.
9. Назимко Є. Фактори, що обумовлюють застосування депеналізації. *Вісник Академії прокуратури України*. 2009. № 2. С. 90–96.

REFERENCES

1. Naumov A. *Rossiyskoe ugolovnoye pravo* [Russian Criminal Law]. Moscow, Volters Kluver, 2007, 736 p.
2. Borysov V. *Derzhavna polityka u sferi borotby zi zlochynnistyu ta yiyi napryamky* [State policy in the field of combating crime and its direction], *Problemy zakonnosti*, 2009, Vol. 100. pp. 305–312.
3. Lopashenko N. *Vvedeniye v uholovnoye pravo* [Introduction to Criminal Law], Moscow, Volters Kluver, 2009. 224 p.
4. Korobeev A. *Sovyetskaya uholovno-pravovaya politika. Problemy krymynalizatsiui penalyzatsiui* [Soviet criminal law. Problems of criminalization and penalization], Vladivostok: Izdatelstvo Dalnevostochnogo universiteta, 1987. 268 p.
5. Fris P. *Krymynalno-pravova polityka Ukrayinskoyi derzhavy: teoretychni, istorychni ta pravovi problemy* [Criminal Law of the Ukrainian State: Theoretical, Historical and Legal Issues], Kyiv, AtikaPubl., 2005. 332 p.
6. Kuznetsov A. *Krymynalizatsiya-dekrymynalizatsiya, penalyzatsiya-depenalizatsiya kak sodержanie ugolovnoy politiki* [Criminalization-Decriminalization, Penalization-Depenalization as Content of Criminal Policy], *Vestnik Krasnodarskogo universiteta MVD Rossii*, 2017, Vol. 1 (35). pp. 16–18.
7. Ponomarenko Yu. *Shchodo spivvidnoshennya penalyzatsiui ta depenalyzatsiui zlochyniv* [On the Correlation between Penalization and Detentization of Offenses], *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya Yurydychni nauky*, 2015, Vol. 1, Part 4. pp. 47–51.
8. Chaadeev S. *Ugolovnaya politika i prestupnost: problemy, puti resheniya* [Criminal policy and crime: problems, ways of dealing], Moscow, Znaniye Publ., 1991. 112 p.
9. Nazymko Ye. *Faktory, shcho obumovlyuyut zastosuvannya depenalyzatsiui* [Factors that determine the use of depenalization], *Visnyk Akademiyi prokuratury Ukrainy*, 2009, Vol. 2. pp. 90–96.

Дата надходження: 18.06.2018 р.